

Beszélgetés Halász Péterrel, az intézet Illyés Gyula-díjasával

– 80. születésnap ünnepségeid közepette, kitiüntetve, egy neked szentelt Honismeret szám és a „Cse-refának füstje hozta ki könyvemet” címmel megjelent könyved adta hangulatban, hogy gondolod, életed mely részei hozták számodra a legmeghatározóbb tapasztalatokat?

– A kérdésen gondolkodva rá kellett jönnöm, hogy bizony meglehetősen sok „meghatározó” tényező volt az életemben, ami nem csoda, hiszen meglehetősen zűrzavaros és „összetett” időben telt ez a nyolcvan esztendő. Felvidékről még az első világháború végén elmenekült szüleim sorsa, akik Budapesten találtak egymásra; az első és a második világháborúban egyaránt megsérült nagyapámmal való beszélgetések; orosz hadifogságot megjárt édesapámtól való lelki távolodásom; a kétszínűségre és hazugságokra kényszerítő társadalomban való felnövekedésem bizonyára mind-mind hatással volt életem, érzéseim és gondolkodásom formálódására. De ha a „legmeghatározóbb” tényezőket próbálom előbányászni a tudatom mélyéről, akkor úgy érzem talán a „mágikus” hármas számmal jellemezhetem ezeket a „legmeghatározóbbakat”.

Általános és középiskolás koromban három olyan tanárom volt,

akiknek úgy érzem meghatározó szerepük volt az személyiségem alakulására: Császár Margit osztályfőnököm és biológiatanárom az általánosban, aztán Kis István, aki a magyart, valamint Molnár László, aki a biológiát tanította a Toldy Ferenc Gimnáziumban. (Zárójelben jegyzem meg, hogy két házasságból születet öt gyermekemnek összesen 1, azaz egy ilyen „életreszóló” tanára volt). Itt kell elmondanom házasságaimban is a hármas szám volt a meghatározó.

Még mélyebben keresgélve múltam ködében sorsfordító, vagy legalábbis későbbi sorsomat befolyásoló hatásokat és személyeket, ugyancsak három tényezőt tudok felmutatni.

Az egyik az 1956-os forradalom és élet-halálharc élménye, a 23-i felvonulás semmivel sem pótolható felszabadultsága; a szétlőtt budapesti utcák szomorú, de ígéretes látványa és érzése: talán megérte; aztán a leveretés és a megtorlás kegyetlen daca és kiábrándultsága. Mert ezt követően már nem hisztem el semmiféle társadalmi és politikai hazugságot, a saját szememmel láttam és a saját fülemmel hallottam lelke mélyén súlyosan és végérvényesen megterhelték a „baloldali” serpenyőt. A Gimnáziumban 1957. október 23-án

megszervezett Himnuszt éneklő emlékezés és következményei már csak a felkiáltójelek voltak ennek a „meghatározó” mondatot jelentő hatásnak a végén.

A másik „meghatározó” élményfolyam a népi írók szellemiségével való megismerkedésem, ami egy 1956-ban kezdődő és Németh László legkisebb leányával való diákszerellemmel kezdődött és az Agrárgazdasági Kutatóintézetben, Erdei Ferenc igazgatóságával ért véget, de lényegében máig sem fejeződött be. Ez a két név természetesen csak jelzőoszlop, érdemben alig volt velük mélyebb kapcsolat, de rajtuk keresztül jutottam el abba a világba amit nem is tölük, hanem a velük egy csapatban küzdő Veres Pétertől származó, „népben, nemzetben” való gondolkodással, vagy talán még inkább a népért és a nemzetért való felelősség érzetének kialakulásával lehet jellemezni, még ha ez így leírva, vagy éppen kimondva – érzem – nagyképűségnek is hathat ebben (még inkább abban!) a nemesebb emberi érzésektől kilúgozott világban. Nálam mindenesetre elsősorban az egyke-kérdés iránti érdeklődésben, a néphagyományban rejlő értékek felismerésében, ésmezőgazdász-ként a földjétől megfosztott, életmódváltásra kényszerített paraszt-

sággal való együttérzésben és segíteni akarásban nyilvánult meg.

A harmadik és talán a legfontosabb *a moldvai csángómagyarakra való ráतालálásom*. Ennek hosszu a története, le is írtam már többször és több helyen. Lényege, hogy két ifjúkori barátom révén Erdélybe vetődve összebarátkoztunk néhány Marosvásárhelyen tanuló orvostanhallgatóval, akiket már diplomásan is meglátogattunk Moldvában, kényszerűségből vállalt szolgálati helyükön. Ott eljuthattam néhány magyarok által lakott településre, majd hazatérve, könyvtárakban utánanézve megtudtam, hogy ők a csángók, kiknek legjobb ismerője általános iskolai osztálytársam édesapja, Domokos Pál Péter. Fölkerestem, elmondtam moldvai tapasztalataimat, s innen már nem volt visszaút.

Persze, ha most átgondolom az eddig mondottakat, rá kell jönöm, hogy mennyi egyéb „legmeghatározóbb” körülmény „hozta számomra” a tapasztalatokat. Hiszen önmagában talán egyik sem „meghatározó”, egyikből következik a másik, a dolgok nagyon is összefüggnek egymással. De hát már nem akarom elhúzni, főleg pedig megbontani ezt az általam felállított hármas rendet.

– Kérhetem, hogy a továbbiakban a „hármass rendszeren” kívüli újabb emlékezésfutamat nyiss, hogy szó legyen egyéb tapasztalatot adó élethelyzeteidről? Hogy következtek az érdeklődési körödbe kerülő témákban való elmélyülések? Milyen tevékenységek és teljesítmények kísérték ezeket?

– Nehezeket kérdezel, vagy én vagyok rájuk felkészületlen, mivel ritkán tekintek hátra, inkább az előttem lévő feladatokra és akadályokra figyelek. De megpróbáltam összeszedni az érdeklődési körömbé kerülő témákat. Mit mondjak? Akadt néhány, pedig igyekeztem rostálni. Most nem térek ki gyer-

mekkori elhatározásomra, hogy ornitológus leszek, s felnőttként is folytatom a nagyapám erkélyén való madártartást, a Gellérthegyen, meg a Farkasréten végzett mádmegfigyeléseket; nem idézem fel ifjúkorom nagy szenvedélyét, a turizmust, amikor hétvégeken meg a nyári szünetekben apránként végigjártam az országos kék jelzés szinte teljes hosszát, s még azon kívül is bejártam a Börzsönyt, a Budai és a Pilisi hegyek, a Mátara, a Bükk, a Vértes rengeteget, pedig ezeken a főként magányos kóborlásaimon rengeteget gondolkozhattam, láttam és tapasztaltam, amit később jól hasznosíthattam a Honismeret szerkesztésekor, a gyalogolás örömeinek megismerését pedig moldvai gyűjtőútjaimon. De nem emlékezem most az Agrárgazdasági Kutatóintézetben töltött majd’ három évtizedes „kenyérkereső” munkámra, amiben az állattartó telepek építése és gépesítése során „elpocsékolt százmilliókra” hívtam volna fel – ha bárkit is érdekelt volna – a szakma figyelmét, valamint arra a mellbevágó ellentétre, ami a „háztájinak” nevezett kisgazdaságoknak a pártállam által örömmel fogadott terméke és mélyeséges ideológiai gyanakvással szemlélt termelője között mutatkozott. Agrárökonómiai munkám marginális részeként végzett – már a helytörténettel és a szociográfiával is érintkező termelőszövetkezet-történeti kutatásaim során hamar fölismertem és a lehetőségeket tapogtatva igyekeztem rámutatni, hogy egy-egy közös gazdaság tevékenységének sikere elsősorban azon múlt, hogy milyen módszerekkel és milyen mértékben sikerült kijátszania a pártállam helyi szerveinek jobb vagy rosszabb indulatú éberségét. Hasonlóképpen nem fér most ide a felvidéki és az erdélyi magyar szellemi élettel való kapcsolataim részletezése, a hazai és a felvidéki ifjúsági klubokban tartott előadásaim, amiken Faragó

Laura, Budai Ilona, Szvorák Kati, Király Gyöngyi és más énekesekkel együtt diavetítéssel kombinálva mutattam be a moldvai, az erdélyi és általában a Kárpát-medencei magyar népcsoportok folklóráját, hagyományos műveltségét. De hát egy ilyen rövid beszélgetésben nem fér el minden, ami az elmúlt 80 esztendő során az „érdeklődési körömbé” került. Ezekre talán majd egy „életút” szerű kötetben emlékezhetek vissza, amikor nem lesz egyéb – fontosabbnak tűnő – dolgom.

A témák szigorú rostálása után hét olyan témakör maradt, amiben talán kicsit bővebben „elmélyülhetek”. Nem volt könnyű dolgom, hogy „érdeklődési körömben” belül önálló pontokként fogalmazzam meg őket, hiszen egyik a másikból, harmadikból következett, ágazott és fejlődött, következésképpen jelentősek az átfedések.

1. Az Önkéntes Néprajzi Gyűjtőmozgalomba úgy kerültem, hogy a forradalom megélését, majd levezését követően feltámadt, a nemzet sorsa iránti felelősségérzetemet a népi írók munkáinak megismerése szította tovább, s egy középiskolai barátommal az – akkor még inkább csak az Ormánságra jellemző – egykekérdés társadalmi-gazdasági hátterére figyeltünk fel. S mivel a téma szakértői a két háború közt elsősorban az egészségtelen birtokmegosztásban látták a baj fő okát, úgy gondoltuk, célszerű lenne megvizsgálni, hogy az erőszakos téveszítéssel földjétől megfosztott ormánsági parasztság hogyan reagál egykézése tekintetében ezekre a változásokra. De hát a jugoszláv határszélre akkoriban nem lehetett csak úgy ellátogatni, főként nem egy ilyen önként vállalt szociográfiai kutatás céljából. Naviságunkban valami „fedőszervet” kerestünk, s előbb-utóbb a Néprajzi Múzeum gyűjtésszervezőjénél, dr. Morvay Péternél kötöttünk ki, ahol évente pályázatokat hirdet-

tek a hagyományos paraszti világ ismeretanyagának összegyűjtése és feldolgozása céljából. Ez nekem, mint a gödöllői agráregyetem hallgatójának testreszabottnak, majd kimondottan vonzónak tűnt, annál is inkább, mert idővel kiderült, hogy az Ormánságba az általunk kigondolt „amatőr” módon nem tudunk eljutni, de nagyapám szülőfalujában, Hollókőn mindent megtaláltam, ami a hagyományos paraszti gazdálkodást jellemezte, s ezzel a témával el is készítettem életem első – díjnyertes – néprajzi pályázatát. Időközben megismertem a néprajzi gyűjtőmozgalomba toborzott, rendkívül szimpatikus társaságot, akik között találtam négyelemis parasztemberekől egyetemi tanároki minden társadalmi rétegből valókat, s az volt a közös bennük, hogy valamennyien felelősen gondolkodtak a magyar sorskérdésekről, de mert a politikai állapotok miatt nem volt sem módjuk, sem gusztusuk a közéletben való közvetlen részvételre, egyfajta – legjobb értelemben vett – pótcselekvéssel, szülőföldjük vagy lakóhelyük hagyományos értékeinek, tárgyainak és ismeretanyagának gyűjtésével, feldolgozásával éltek meg magyarságukat, s adták tovább, mert a legtöbbjük tanárember volt, mégpedig az egyre ritkább, néptanítói lelkületű fajtából.

Közben nemcsak Hollókőn és a néprajzosok világában szereztem számos ismerőst és barátot, hanem az is kiderült, hogy a „gyűjtésszervező” Morvay Péter édesapámmal együtt töltött néhány évet szovjet hadifogságban, ami idővel atyai barátommá tette, és haláláig „fegyverhordozója”, majd „fegyvertársa lehettem” a szellemi honvédelem végvári küzdelmeiben.

2. A tisztaszoba. Legeslegelső feleségem építész mérnök volt, így néprajzi érdeklődésem az agrárvilág mellett kiterjedt a falusi építkezés és lakáshasználatra is, amit a

természetjárásaim során igencsak megkedvelt Börzsönyben: Szokolán és Diósjenőn kezdtem el, két velem egykorú építész mérnök barátommal, Suda Vilmossal és Lukács Miklóssal. Feledhetetlen napokat töltöttünk a terepen, élvezve a palóc nép vendégszeretetét, átérvezve az erőszakos kollektivizálás okozta tragédiákat, gyönyörködve az őszi erdő szarvasbögéses világában, és kíváncsian figyelve a mindinkább kétlakivá, ingázóvá váló falusi lakosság életformájának változásait, aminek egyik – számunkra legalábbis – meglepő jelensége volt, a hagyományos parasztházak formájának és funkciójának igazodása ezekhez a változásokhoz. Felméréseink során észrevettük, hogy a falusi házak hagyományos és célszerű rendje átalakulóban van. Az épület elsősorban állattartásra való, korábban sokszor nagyobb és masszívabb része mindinkább zsugorodik, hovatovább alkalmi tákolmánná válik; ezzel szemben az emberi használatra való, hétköznapi és ünnepi alkalmakra szolgáló rész méreteiben egyre nagyobb, olykor hivalkodó méretű, sokszor fölösleges, de látványos toldalékokkal ellátva parádézik. Ezen belül pedig az úgynevezett tisztaszoba különlegesen elcifrul: drága gyári bútorok, nippok, porcelánműtűrkék, süppedő, többretegű padló- és faliszőnyegek hatalmas gyűjteményévé válik, amiben per sze a porosnak és sárosnak maradt falusi utak és udvarok miatt még belépni sem szabad, a szőnyeget nejlonlepedőkkel burkolják, fűtőalkalmatosság sincs benne, s ahol telik rá a közeli gyárakba ingázók pénzéből, ott a másféleleletesre épített házak felső szintjén akár több ilyen használatlan helyiség szolgálja a rongyrázás céljait, míg a nemegyszer 6-8, vagy akár több tagú család az alsó szinten kialakított lakókonyhában zsúfolódik. Egy egészségtelen, erőszakolt társadalmi változásra adott egészség-

telen közösségi válasz jeleit véltem felfedezni ebben a folyamatban, s a néprajzi pályázatokból kiemelve, külön tanulmányban foglaltam össze a tisztaszoba jelenségére vonatkozó tapasztalataimat és gondolataimat. Ez elnyerte akkori munkahelyem, az Agrárgazdasági Kutató Intézet igazgatójának, Erdei Ferencnek a tetszését, s elszerezte a Valóságba, ahol hamarosan meg is jelent. Hamarosan jelentkeztek a Magyar Televízió Közművelődési Főosztályáról, hogy készítenének belőle dokumentumfilmet. Ekkor, 1970-ben kerültem először abba a számomra addig ismeretlen, később egyre jobban megismert, de igazán soha meg nem szeretett világba, ami a televíziós műsorkészítést jelentette. Az volt a szerencsém, hogy akkor, a Tisztaszoba hatalmas, húszfős apparátusában, később az MTV Gyökerek, majd a Duna TV Kapcsok sorozatának „kamaracsapatában” voltak olyan közvetlen munkatársak, akikben ugyanaz az érdeklődés, hasonló elszántság és a közös szolgálat iránti elkötelezettség érvényesült. Ez az út vezetett aztán – nagy kerülőkkel – a Duna Televízió Közművelődési Műhelyébe, de az már – hogy stílszerű legyek – egy másik snitt.

3. Tulajdonképpen a néprajzi gyűjtőmozgalomból kerültem a honismereti mozgalomba, mégpedig úgy, hogy a Néprajzi Múzeumban azok a személyek jutottak szóhoz, akik már régóta gyanakodva figyelték az úgynevezett „önkéntes”, tehát a nem hivatásos, a társadalom különböző rétegeiből való társadalmi gyűjtők szakmai szempontból kétségtelenül amatőr, de elkötelezett lelkesedésük révén számottevő tudományos segítséget jelentő taborát, akikben jó érzékkel ismerték fel az erős nemzeti érzés hajtóerejét, ami könnyedén rázta le magáról az osztályharcos, marxista mázzal bekenet hivataltal politikai szemlélet jelmezét. Ezek az erők

Morvay Péter bátyámat, alighogy elérte a bűvös hatvanas életévet, tüstént nyugdíjba küldték. Ő azonban, aki a cserkészmozgalomban Teleki Pál közelében, Györffy István munkatársaként ismerhette a különböző széljárásokban való vitorlázás technikáját, már megtette a lépéseket az elsüllyesztésre szánt hajó rakományának részbeni megmentésére, és a Hazafias Népfrontban, ahol „falustársa”, az ugyancsak Szatmárnémetiben született Töltési Imre javában szervezte a honismereti szakkörök és más közösségek összefogását, menedéket adott számára, vagyis különböző megbízásokkal alkalmazta, elsősorban az 1972-ben indult Honismereti Híradó szerkesztésével bízta meg. Csakhogy Péter bátyám kilátástalan harcot folytatott a különböző határidőkkel, ami egy kéthavonta rendszeresen megjelentetni kívánt folyóirat esetében nehezen viselhető, ezért Töltési hamarosan más szerkesztő után nézett. Hármunkra vetett szemet, egyikünk sem lelkesedett érte, azonban 1974-ben, amikor én nyári szabadságomat „évi rendes” moldvai néprajzi gyűjtőútjaimon töltöttem, arra érkeztem haza, hogy én vagyok a Honismereti Híradó szerkesztője, amitől ugyan nem tapsikoltam, de annyira azért nem ódzkodtam, hogy tiltakozzam, inkább nekiláttam, hogy kollégánómától, a Gazdálkodás folyóirat műszaki szerkesztőjétől eltanuljam a folyóirat-szerkesztés csínját és bínját. Erről ugyanis semmit sem tudtam. Arról azonban volt elképzelésem, hogy ezt a lehetőséget elsősorban a Kárpát-medence, sőt a világ széttöredezett és elszoródott magyarságának összetartására kell felhasználnom. Azzal a meggyőződéssel, hogy egy országot és népét erőszakos és igazságtalan békediktátumokkal fel lehet ugyan darabolni, de a történelmét és a kultúráját nem, mert az egységes. Ezt sugallta folyóiratunk címlapja is, amin a csonka orszá-

got átfedő, kétfelől pedig túlérő HONISMERETI HIRADÓ, később HONISMERET felirat volt látható. Aki pedig kifogásolta ezt a grafikát, mert olyanok is akadtak, annak azt mondtam, hogy igaza van, én is inkább a történelmi Magyarország képét tenném oda.

Az össznépi magyarságban való gondolkodás persze összeegyeztethetetlen volt az akkor uralkodó politikai rendszerrel, amely – nem véletlenül – regnálása fő veszélyét a nemzeti gondolkodásban látta. Nem véletlen, hogy a kommunista diktatúrában eltöltött 17 esztendő alatt két ízben fenyegette a Honismeretet a bezúzás veszélye, amiből az egyik be is következett. Kemény pártközponti dorgálással úsztuk meg, hogy folyóiratunk egyik, 1970-es évek végén megjelent számában a földesi Karacs Zsigmondtól közöltünk egy nagyon érdekes cikket a II. világháború során a fronton harcoló falustársainak hazaküldött leveleiből. Kiderült, hogy ezek az ízig-vérig parasztemberek a harcterről is „gazdálkodtak”: megírták anyjuknak, feleségüknek, hogy hova mit vessenek, melyik vásáron adják el a borjút és melyiken vegyék a hízonak való malacot.

Nagyon érdekes társadalmi és családi kapcsolatokat tártak föl ezek a levelek, de egyikben-másikban előfordultak olyan félmondatok is, hogy „sokat szenvedünk”, „nagyon hiányoztok”, de tartja bennünk a lelket az a tudat, hogy a „vörös veszedelemtől védjük drága hazánkat”. Állítólag a szovjet nagykövetség tiltakozott a Népfrontnál – sose hittem volna, hogy ott is olvassák a Honismeretet – és végül szegény Töltési Imrén csattant az ostor, súlyos dorgálásban részesült népfrontos feletteseitől, akikről akkoriban sohasem tudhattuk, hogy milyen irányba keverik a... fekáliát.

A másik eset 1980-ban történt a 3. számmal, amikor a Trianoni békeszerződés 60. évfordulójára megjelentettük Vigh Károly történésznek, a Magyar Nemzeti Múzeum tudományos főmunkatársának a megemlékezését. Ő ugyanis vette magának a bátorságot, hogy a békeszerződésre, mint a magyarság súlyos tragédiájára emlékezzen, ami minden tekintetben csapást jelentett Magyarország számára. Tehát történészhez méltó módon, reálisan emlékezett nemzeti sorscsapásunkra. Akkori főszerkesztőnk, Székely György

2016-os könyvbemutató

ijedtében följelentette a saját lapját a pártközpontban. Súlyosbította a helyzetet, hogy éppen az inkriminált szám megjelenése után vittem Kaposvárra a nyomdába a következő szám kéziratát, s vagy tízet magamhoz vettem a frissen megjelent trianoni számból, s talán hármát át is adtam Für Lajosnak, aki valamilyen célból éppen Párizsba készült. Így aztán a Szabad Európa, meg a londoni rádió hamarabb foglalkozott a Honismeretben megjelent Vigh Károly cikkel, mint a hamarosan esedékes szerkesztő bizottsági ülésünk. A pártközpont éber őreinek pedig jó alkalmat szolgáltatott az eset, hogy – kerül amibe kerül – bezúzassák az egész számot, s az újranyomott, „szalonképesé” tett példányokban már egy „ártatlan”, deszki dobolási könyvről szóló írás szerepelt a Trianonra emlékező helyett. Hogy aztán ezzel a dicstelen, de számunkra dicsőséget jelentő lépéssel mekkora bajt sikerült ráhúzni vagy éppen elhárítani rólunk, azt az akkori időkben nem sikerült megtudnom, de nem is nagyon érdeklődtem utána.

A Honismeret folyóirat szerkesztése az 1980-as években számomra egyre inkább azt a korántsem mellékes lehetőséget nyújtotta, hogy az egyre-másra alakuló, akkori szóhasználat szerint „másként gondolkodó” – valójában inkább csak gondolkodó – ifjúsági közösségek számára, mint a Rakpart Klub, a Szentendrei Petőfi Kör és hasonlók számára bizonyos védelmet tudtam nyújtani azzal, hogy „honismereti”-nek nyilvánítottuk, pontosabban fogadtuk őket. Persze ekkor már Pozsgay Imre volt a Népfront főtitkára, de a világtól elmaradt megyei, városi elnökök és titkárok közül sokan még igyekeztek fékezni minden szellemi kibontakozást. Ezek a különböző mértékben „ellenzéki”-nek tekinthető laza, főként ifjúsági csoportosulások nyaranta különféle címszó alatt megszervezték közös, úgynevezett

Nyári Művelődési Táborukat lehetőleg az ország valamelyik eldugottabb helyén, aminek konspiratív előkészítése jó politikai „hadgyakorlatot” jelentett számunkra, nem hiába emlegettük gyakran, hogy a honismereti mozgalom a közéletiség iskolája. 1986-ban vagy 1987-ben Fehérgyarmaton akartuk megrendezni egy használaton kívül helyezett KISZ-táborban, de hiába készültünk rá lábujjhegyen, a megyei pártbizottság megneszelt valamit, s talán egy héttel a meghirdetett tábornyitás előtt betiltotta, pontosabban nem adott rá engedélyt, amit nem is kértünk, hiszen a Népfront égisze alatt, honismereti táborként volt meghirdetve. Pozsgay nyíltan nem állhatott ki mellettünk, de közeli munkatársa, Vass Csaba révén megtudtuk, hogy megtehetjük, beszéltem hát telefonon a megyei első titkárral – csak arra emlékszem, hogy nő volt –, s megmondtam, hogy már meghirdettük a művelődési tábort, ezt vissza nem vonhatom, de ha úgy gondolja, jöjjön el a tábornyitásra, s ott mondja az összegyűlt fiatalok szemébe, hogy ő, mint a megyei pártbizottság titkára vagy elnöke, nem engedélyezi a Művelődési Tábor megtartását. Jellemző a diktatúra puhulásának akkori állapotára, hogy erre már nem vállalkozott az elvtársnő, ám közölte, hogy ha bármi atrocitás történik, azért vállalom/vállalunk kell a felelősséget. Én provokációtól félttem, de ha volt is ilyen szándék, Pozsgay neve, meg talán a Hazafias Népfront sűrű emlegetése megóvott bennünket.

Ha jól belegondolok, a Honismeret szerkesztésével eltelt 36 esztendő alatt egyetlen komoly kudarc ért, pontosabban egyetlen komolyabb kudarcot éltem meg, inkább magamban, a lelkem mélyén. A rendszerváltás, s annak minden felemelő és lesújtó velejárója során a Honismeretet – úgy is, mint mozgalmat és úgy is, mint folyóiratot – sikerült viszonylag sértetlenül

kivezetni, mint egy kedves paripát az égő és összeomlani készülő, romos istállóból. Megszabadultunk a szerkesztőbizottság nyakunkra ültetett párteberekétől, immár senki sem méricskélte, hogy a cikkek hány %-a foglalkozik a külföldi magyarokkal – amire én mindig azzal válaszoltam, hogy minden harmadik magyar a határokon kívül él, de arra meg azt mondták, hogy: akkor is! Nem figyelmeztettek többé a pártközpontból, történelmi eseményeink és személyeink évfordulóitól, hogy nem szabad a Rákóczi-ra vagy Kossuthra való emlékezést túldimenzionálni; szóval kezdtünk úgy élni, mint Petőfi Kutyák és farkasok dalában ez utóbbiak, ami azt jelentette, hogy „részünk minden nyomor – mert megszűnt a Népfront és költségvetése – de szabadok vagyunk”. Ebben a föllélegzésben én egy körlevelet fogalmaztam és küldtem szét a megyei egyesületeink vezetőinek, a múzeumok, levéltárak, könyvtárak ismerős munkatársainak és kértem őket, hogy nézzenek körül a fiókjaikban, milyen kéziratok készültek vagy készülhetnének az elmúlt évtizedek állapotairól a honismeret személetesével és felelősségével? Úgy gondoltam, hogy a koalíciónak mondott évektől, a „fordulat” évről, a beszolgáltatásról, a kitelepítések és más „törvényességek” és törvénytelenések korszakairól, 1956-ról, a magyar parasztság tönkretételétől, a gulyásszocializmusnak becézett mentális megnyomortatásunkról és még egy sor addig tabuként tiltott jelenségről bizonyára készültek olyan írások a fiókok számára, amik most napvilágra kerülhetnek. Hát mit mondjak...? Fél kezemen meg tudtam számolni a felhívásra a Honismeret számára küldött írásokat. Ebből óvakodtam egyértelműen a hazai honismereti mozgalom kilúgozottságára következtetni, de be kellett látnom, hogy mozgalmunkban nem a magyarság legradikálisabb, lelkiismeretükkel

leginkább nem bíró emberek talál-
tak menedéket, s ha az 1960-70-es
években még azok is húzódtak a
Népfont ernyője alá, akik a nem-
zet szolgálatát leginkább itt és így
tudták elképzelni, idővel kiábrán-
dultak, elpártoltak, vagy meg-
haltak, s lassanként úgy éreztem
magamat a Honismeret szerkesz-
tőjeként, mint aki elvesztette, vagy
legalábbis nem találta meg azokat
az álmokat, amikért ifjabb korom-
ban, amikor olyannyira tiltották,
lelkeseztem. De a mozgalommal és
a folyóiratával való kapcsolatomra
mégsem ez a kiábrándultság volt
a legjellemzőbb. Hanem, hogy az
elmúlt majd' évszázadnyi idő so-
rán mennyi kiváló emberrel való
ismeretségre, barátságra, fegyver-
társi kötődésre tettem szert, más-
felől mennyit tanultam a magyar-
ság művelődéséről, történelméről.
Mégpedig sajátos, autodidakta
módon, elsősorban nem a marxiz-
mussal szennyezett köztörténetről,
hanem történelmünk ettől a fer-
tőzésétől jórészt mentesen maradt
hajszálgökyékről: a települé-
sek, régiók, közösségek helytör-
ténétéről.

4. Részben a honismereti moz-
galommal összefonódva, mégis ön-
álló tevékenységként titkárkodtam
a Hazafias Népfront XIV. kerületi
Bizottságának égisze alatt műkö-
dő Népművészeti Baráti Körben.
Ez a különleges státusú szerve-
zet 1981-ben jött létre a Néprajzi
Múzeum Baráti Köréből, mivel az
akkori politikai körülmények még
egy népművészet iránt érdeklődő
civil szervezet létrehozását sem
tették lehetővé. Tagjai zömmel
képzőművészekből, iparművészek-
ből és népművészekből, valamint
a művészetek iránt érdeklődőkből
verbuválódott, s kiállításainkra,
rendezvényeinkre egyre szélesebb
körből sikerült érdeklődőket to-
borozni. A XIV. kerületi Ingatlan-
kezelő Vállalat Pétervárad utcai
székházának folyosóin felállított

üvegfalú tárlókban sok nehézség
leküzdése után ki lehetett állítani a
Művészeti Tárló tárgyait. Ezzel ne-
kem kevesebb dolgom volt, annál
többet foglalkoztam a népművé-
szeti műsorok szervezésével. Ezek
kétfélek voltak: egyrészt a XIV.
kerületi Népfrontszékház irodájá-
nak „nagy”termében szerveztem
havonként egy-egy szűkebb körű,
a Baráti Kör „törzsközönségé”-nek
szóló népművészeti témájú elő-
adást, ide legtöbbször a Honisme-
ret szerkesztése során megismert,
s a szűkebb és tágabb „hon” vala-
mely tájegységének hagyományos
kultúrájával foglalkozó előadókat
hívtam meg, vagy nemzeti mű-
velődésünk valamely jeles szemé-
lyiségének – Kodály, Illyés, Kós
Károly, Domokos Pál Péter és má-
sok – évfordulójára emlékeztünk.
Nagyobb közönségérdeklődésére
tartottak számot azok a rendezvé-
nyeink, amikre egy-egy bel- vagy
külhoni tájegységünk népművé-
szeti csoportját hívtuk meg, össze-
íratva velük vidékük fővárosban és
környékén élő elszármazottjainak
címjegyzékét, akiket azután értesít-
tünk a rendezvényről, felkínálva
a lehetőséget, hogy találkozhassan-
ak az elhagyott szülőföld dalaival,
táncaival és embereivel. Jöttek a
Székelyföldről, Tolna és Baranya
megyéből (a Bukovinából hazate-
lepültek), az Ipoly balpartjáról, Má-
tyusföldről, Garam-mentéről, Haj-
dúságból, Szigetközéből... és még
számos más vidékről. Ezeknek a
fogadására már a kerület nagyobb
befogadóképességű helyszínein,
a Gorkij Művelődési Házban és
a Vakok Országos Szövetségének
székházában több száz fős közön-
ség részvételével került sor. Meg-
ható volt látni az elhagyott – de
el nem felejtett – szülőföld fővá-
rosba látogató és itt élő tagjainak
örömteli találkozását. Számomra
legemlékezetesebb a mátyusföldi –
Galánta környéke – tízegynéhány
együttesnek vendégül látása volt,
akik közül sokan itt találkozhattak

a negyven esztendővel azelőtti, szé-
gyenletes „lakosságcsere” alkalmá-
val a Felvidékről erőszakkal kiebru-
dalt rokonaikkal. Ezek a – csak így
tudom leírni – TALÁLKOZÁSOK
aztán jelentős szakmai és érzelmi
municiót jelentettek számomra
a Honismeret szerkesztő, Mű-
velődési Intézetben folyó munka
Kárpát-medencébe való kisugároz-
tatása, vagy a Duna tv műsorainak
készítése során. Nem is beszélve az
olyan emberi kapcsolatokról, amik
elkísérték Gyimesbe költözésem
után is, mint éppen ebben az esz-
tendőben, amikor az egykori ipoly-
varbói asszonykórust szervező Ur-
bán Aladár barátom, immár mint
a felvidéki Palóc Társaság elnöke
látogatott meg félszázadmagával,
hogy megismertessem őket a gyi-
mesi táj és kultúra szépségeivel és
az Úz-völgyi katonai emlékhelyen
elkövetett ocsmányságokkal.

5. Semmi okom ara, hogy el-
hallgassam a Magyar Demokrata
Fórum létrejöttében, kibontakozá-
sában és a magyar mezőgazdaság
átalakulására gyakorolt hatásában
játszott – mégoly csekély – szere-
pemet. Én ugyanis mindezt nem
politikai munkának és elkötelezett-
ségnek, hanem a nemzeti újjászüle-
tés szolgálatának tartottam. A La-
kítelki Találkozóra sem valamely
csírájában lévő politikai irányzat
képviselőjeként kaptam meghívást,
hanem mint a honismereti moz-
galomban a határon túlra rekedt
magyarság érdekeit (is) képviselő
szerkesztő, a moldvai csángók
kétségbeejtő helyzetének egyik
felmutatója, Domokos Pál Péter
előadókörútjainak egyik szervezője
és adjutánsa. De mert az Agrárgaz-
dasági Kutató Intézet főmunkatár-
sa voltam, ebben a minőségemben
is igénybevettek az MDF agrárpo-
litikájának szervezői. Ennek talán
legnagyobb hatású eseménye a Kis-
kunmajsnán 1988-ban Kozma Hu-
bával együtt rendezett agrárfórum
volt, ahol megpróbáltuk áttekin-
te-

ni a mezőgazdaság „dekollektivizálásával” kapcsolatos feladatokat. Hatalmas társadalmi erők igényelték az erőszakkal létrehozott, központi irányítással deformált hazai mezőgazdaság átalakítását, aminek a többi, szocialistának nevezett országgal szemben annyi előnye volt, amennyiben – részben az 1956-os forradalom hatására megvalósuló engedmények, részben a szakmai szempontok Erdei Ferenc, Fehér Lajos és Szabó István lavírozásával – sikerült több tekintetben is eltérnünk a szovjet mintától. Ezzel azonban csak elviselhetőbbé vált a hazai gazdaság, elsősorban élelmi-szergazdaság. Sokszor eszembe jutott az a jelenet, amikor azelőtt 30 esztendővel, diplomaosztás előtt néhány évfolyamtársammal felkerestük Veres Pétert, hogy megkérdezzük: milyen tanácsot adna nekünk, akik hamarosan „falvakra került értelmiségiek” leszünk, s úgy érezzük nemcsak az lesz a dolgunk, hogy eldöntsük, mikor vessék az árpát, és mennyi szénát adjanak a marháknak, hanem a parasztság sorsáért is felelősséget szeretnénk érezni és vállalni. Péter bácsi azzal fogadott Gárdonyi úti házában, hogy megkérdezte: – Egyetértünk-e abban, hogy a magyar parasztságot akarata ellenére kényszerítették a kolhoz típusú szövetkezetekbe? Mondtuk, hogy egyetértünk. – És abban egyetértünk-e, hogy a magyar parasztságnak ez a nemzedéke sohasem fogja megát jól érezni a termelőszövetkezetekben? Mondtuk, hogy ebben is egyetértünk – s közben azokra az űzött tekintetekre gondoltam, amikkel Mogyoródon találkoztam, amikor az egyetemről kihajtottak bennünket 1960-ban, hogy agítáljunk a belépésre. – Akkor tegyék le a kabátotokat és gyertek be – mondta Veres Péter s beinvitált a szobájába. Ezek az emlékek ütköztek bennem azoknak a kollégáimnak a fenyegetéseivel, akik hallván az MDF agrárpolitikájának kifor-

málásában való részvételemről, azzal rázták az öklüket az orrom előtt, hogy: – Ezért még felelni fogtok! Ezért még felelni fogtok!

Mégsem sajnálom az akkor és arra fordított időt és energiát, főként mert megismertem a fennkölt „rendszerelváltás”-nak nevezett zűrzavarban működő biztató és visszahúzó erők kavalkádját, a képtelennél képtelenebb képmutató átváltozások visszataszító folyamatait, miáltal talán jobban meg tudom becsülni azokat az embereket és szándékokat, akik és amik a társadalomért munkálkodnak és nem a társadalom rovására igyekeznek megélni. Hátat is fordítottam annak a „kamikáze” politikai csoportosulásnak, amikor az utóbbi szándékok kerekedtek benne fölül. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy könnycseppet sem ejtettem szegény Antall József által megjósolt, de mégiscsak dicstelen kimúlásukkor.

6. Az 1990-es esztendő legelején csángókkal foglalkozó előadásaim és a Tisztaszoba című film nyomán járva felkeresett a Magyar Televíziótól Lengyel Gyula szerkesztő és megkért, szakértőként vegyek részt egy moldvai magyarokról szóló film forgatásán. Nem sokat gondolkodtam az ajánlat elfogadásán, hiszen nem sokkal azelőtt kísértem rövid úton egy MDF segélyszállítmányt Moldvába, s több esztendei kényszerű szünet után láthattam, hogy ott a hagyományos értékek és a korszerű nyomorúság tekintetében szinte semmi sem változott. Nagyon vágytam, hogy valamilyen formában visszatérhesek és folytathassam néprajzi gyűjtőmunkámat, s ez a vágyam akkor nemcsak teljesült, de olyan tartós szakmai és baráti kapcsolat kezdetét jelentette, ami hosszú éveken át tartott, s az MTV-ben a Kárpát-medence néprajzi tájegységeit bemutató Gyökerek sorozathoz vezetett. Talán ez a munkám is hoz-

zájárult, hogy 1992-ben Andrásfalvy Bertalan akkori művelődési miniszter felkért, pályázzam meg a Corvin téri Közművelődési Intézet igazgatói állását. Ahol aztán sok szép és hasznos kezdeményezést indíthattam el, ezek közül talán a hagyományismeret iskolai oktatásának bevezetésére, a Röpülj Páva Körök összefogására és továbbképzésére, valamint a nyugat-európai országok kisebbségi autonómia törekvéseinek a hazai és a külföldi magyar és nemzetiségi közösségek számára való megismertetésére vonatkozó kezdeményezéseinket tarthatom említésre érdemesnek. Természetesen kezdettől fogva szembetaláltam magamat a minisztériumi ellendrukkerek okozta nehézségekkel s megszenvedtem azt is, hogy addigi munkám során sohasem voltam vezető beosztásban, természetemmel sem tudtam összeegyeztetni a parancsolgatást, meggyőződésem volt, hogy a lusta vagy rossz szimatú kutyát nem lehet és nem is érdemes bottal a nyúl után hajtani, inkább azokat a munkatársaimat igyekeztem segíteni és helyzetbe hozni, akikben a magaméhoz hasonló érdeklődéseket és törekvéseket láttam. Az 1994. esztendőben elkezdődött politikai visszarendeződés után aztán kibontakozott az Intézet ellen a minisztérium immár nyíltabb támadása, gazdasági, pénzügyi és szakmai revízió revíziót követett, legsúlyosabb vád az volt, hogy a Szilágyi tér sarkán lévő Népművészeti Kiállítóhelyet úgy újítottam fel az általam szerzett pénzből, hogy a tulajdonviszonya – ma sem tudom miként – tisztázatlan volt. Ezek a vizsgálatok nyilvánvalóan az eltávolításomat célozták, de az egész Intézetben feszült és ideges hangulatot teremtettek, ezért néhány megalázó szituációt követően úgy döntöttem: nem kell az egész hajót elsüllyeszteni azért, hogy a kapitánytól megszabaduljanak, s 1995 novemberében lemondtam az

igazgatóságról. S hogy nem a Művelődési intézetnek volt baja velem vagy nekem az intézettel, azt mutatja, hogy utána még másfél évtizeden át, hol fél, hol pedig egész állásban folytattam a falai között az MMI, majd az MMIKL égisze alatt – Romhányi András kollégámmal – a munkám, aminek az volt a lényege, hogy az intézetben folyó amatőr művészeteket támogató, közösségeket építő közművelődési képző, továbbképző és módszertani tevékenység eredményeit eljuttassuk a Kárpát-medence külhoni magyar közösségeihez is.

Ehhez jó lehetőség kínálkozott azáltal, hogy nem sokkal lemondásom után üzent Sára Sándor, hogy keressem föl a Duna Televízióban. Felajánlotta, hogy vállalom el a közművelődési műsorok főszerkesztőségét, amit akkor ott „műhelyvezetőnek” neveztek. Nem ugrottam a nyakába, noha nagyra tartottam az általa vezetett intézményt, s bár már évek óta riporterkedtem és szakértősködtem a Gyökerek sorozat készítésében, mégsem éreztem magam igazán otthon a televíziós szakmában. Aztán mégis elvállaltam, mégpedig elsősorban Sára Sándor személye miatt. Nem sokat beszéltünk ugyan egymással, de jólesett a közelében ülni egy-egy tanácskozáson, hallani a mindennapos témákhoz fűzött megjegyzéseit, látni nem mindennapi gesztusait, kefesűrű haját, gondosan torzonborz szakállát, s mikor egy alkalommal a Duna tv-sek egy csoportjával Moldvában jártunk, a csángó falvakban kicsit még „házigazdának” is éreztem magam mellette. Sok csalódás ért abban a Mészáros utcai impozáns székházban, amiről én korábban, „kívülállóként” azt gondoltam, hogy ott mindenkit az a nemzeti elkötelezettség, a külhoni magyarokért való aggódás és szolgálat fűt, amit az intézményt létrehozó szándék és indulat sugallt. Megdöbbenő, sokszor elkésérintő volt tapasztalnom,

azokat a kicsinyes módszereket és jelenségeket, amikkel némely munkatársak kapirgáltak a maguk kis szemétdombján, ahogy ódzkodtak az Erdélyben vagy éppen a Kárpátaljáról készítenő műsoroktól, s ahogy kapadoztak a mondvacsinált nyugat-európai témák és helyszínek után. De ezeket a bosszúságokat – velem legalábbis – feledtették a felvidéki, erdélyi, délvidéki, moldvai forgasatok sokszor szegényes körülményei, de az a megható lelkesedés, amivel fogadtak bennünket, s a lehetőséget, hogy a rendszerváltás nagy ajándékként az anyaországtól kapott Duna Televízió munkatársaival találkozhatunk, műsoraiban szerepelhetnek. És persze számos kiváló operatőrrel, gyártásvezetővel, rendezővel és ... igen, gépkocsivezetővel dolgozhatam, rengeteget tanultam tőlük, és azt hiszem nem hoztam szégyent arra a magyar kultúrát szolgáló igyekezetre, ami Sára Sándor idejében jellemezte a Duna televíziót. Ma is jó szívvel emlékszem vissza a Kapcsok sorozatra, amiben nemcsak a külhoni magyar művelődési közösségeket sikerült jobban az anyaországhoz és egymáshoz kapcsolni, de a Magyar Művelődési Intézethez is kötődő, külhoni kulturális szervezetekhez kapcsolódó közösségfejlesztő munkánkhoz, a Honismereti Szövetséggel közösen szervezett Kárpát-medencei magyar iskolák számára szervezett diákvetélkedők jóízű és emelkedett hangulatú közvetítéseire. De miután Sára Sándortól puccsszerű akcióval „megszabadult” a Duna Televízió, műsorai egyre kommerszebbek lettek, s mikor 1999-ben – hatvanévesen – annak rendje és módja szerint nyugdíjba küldtek, már könnyű – vagy mondjuk könnyebb – szívvel váltam meg ettől az oly hamar megszeretett szolgálati helyemtől.

7. A harmadik évezredben sora került harmadik házassággal

– hogy úgy mondjam – még szorosabbra vált a moldvai magyarokkal való kapcsolatom. Az ifjú ara Pusztinában született, s egy kis túlzással szólva, onnan szöktettem meg. Indokolt volt tehát, hogy több szempontból is új életet kezdjek, annak érdekében, hogy a régiből folytathassam az általam legfontosabbnak tartottat. Meg úgy is éreztem, hogy hetven esztendő fölött már nem folytathatom ezt a „százfelé kapkodó” életmódot, amiben eddig is érezkeltem, hogy az egyik téma olykor a másik rovására megy, és valahogy meg kellene szabadulnom az idővel rám rakódott terhektől. Lakásunk sem volt, albérletből albérletbe vándoroltunk, feleségem is szeretett volna a szüleikhez közelebb élni, elhatároztuk tehát, hogy Gyimesbe költözünk. Moldvába nem mehettünk, hiszen ott a többi csángómagyar gyermekhez hasonlóan, akkor már tízesztendő Előd fiunknak sem lett volna lehetősége, hogy anyanyelvén végezze az iskolát, ezért az általam már régóta kedvelt, sőt szeretett Gyimest céloztuk meg. Először egy szép régi parasztházat vettünk volna, hogy kicsit korszerűsítve használatba vehessük, de ilyet nem találtunk. Évekig kerestük – ami nem volt könnyű Budapestről! –, de ha fel is tűnt egy-egy bizonytalan lehetőség, újabb és újabb akadályok merültek fel. Egyrészt mert Erdélyben, amikor a románok megszállták, megszüntették a telekkönyvet, gondolván, ha az eredeti Romániában sem volt, minek legyen a nagyobbban. A telkek tulajdonviszonyai a legnagyobb zűrzavarban leledzenek, nemzedékekre visszamenően tisztázatlanok a többszörös örökösödéssel létrejött tulajdonviszonyok, ráadásul minden gyimesi család lezármazottjai szétszóródtak nemcsak az országban, de a világban is, szinte lehetetlen volt rájuk találni. Végül egy régi, kedves ismerős, a „Vak Zolti” muzikusprímás telkéből vettünk meg egy darabot,

Moldvaiak Halász Péter könyvbemutatóján

de ehhez sem sikerült visszamenőleg rendezni a tulajdoni helyzetet, mert az még a nagyanya nevében volt, akivel általam kiderítetlen körülmények miatt – már hosszú ideje – haragban volt, s nem akart hozzájárulni a vételhez. Ehhez felelőségem román nyelvtudására és a román „közigazgatás” rejtelmében való érzékére volt szükség, mert Csíkszeredában, a megyeszékhelyen hiába 80% fölötti a magyarság aránya, az ügyintézés nyelve és tempója nagyrészt balkáni. Nem részletezem a házépítés nehézségeit, ugyanis azok az ismerőseim és azok ismerősei, akik meg tudták különböztetni a kalapácsot a harpófogótól, azok többsége már régen „Magyarban” „Olaszban” vagy más nyugat-európai országban vendégmunkáskodott, jobbára csak azok maradtak otthon, akik „láttak már” házépítést, vagy az „apám is úgy csinálta” szintjén voltak. Ha pusztinai apósom – aki mégiscsak gépkocsivezető –, és az akkor már Budapesten dolgozó, technikumot végzett sógorom nem segítenek, vagy már összedőlt volna a házunk, vagy talán föl sem épült volna. Nekem sem sok részem volt benne, mert „továbbszolgáltatban” lévén vagy Moldvában gyűjtöttem a

gyorsan pusztuló hagyományos paraszti élet még föllelhető morzsáit, vagy Budapesten igyekeztem pénzt keresni a házépítéshez.

De hát fölépült a ház, és 2010 szeptember elején beköltöztünk minden cókánkunkkal az üres falak közé. Nekem dolgoznom kellett, egy könyvem éppen nyomdában volt, a Honismeret szerkesztését még nem teljesen adtam át, más munkáim is félbe-szerbe, internet bekapcsolatlanul, néhány szomszéd szívességéből juthattam a digitális térhez. De még az internetkapcsolat létesítése után is – emlékszem, s ilyenkor ma is égnek áll a hajam – két könyvkupac közé fektetett deszkára helyezett gépen írtam hónapokig. De mindez már régen volt – tíz esztendeje –, könyveim a hamarosan elkészült polcokra, kézirataim a fiókokba kerültek, s én hozzáláthattam annak, amiért tulajdonképpen Gyimesbe jöttünk: a táj és a környezet élvezetért és a moldvai magyarok között fél évszázadnyi idő alatt gyűjtött néprajzi anyagom feldolgozásának és kiadásának befejezéséhez. Amikor ugyanis az 1960-as évek közepén először jártam Moldvában, s megérintett az a néprajzi könyvekből, hollóközi gyűjtéseimből

sejtett, Domokos Pál Péter, Lükő Gábor, Mikecs László előadásaiból és írásaiból ismert, de itt elevenen megtapasztalt hagyományos élet szépsége és tudományos jelentőségének felismerése, már akkor elhatároztam, hogy ami ebből még megmenthető azt nem szabad veszendőbe hagyni. A Néprajzi Atlaszhoz harmadmagammal 8 moldvai magyar településről gyűjtöttünk adatokat, mert erre nem volt más jelentkező. Ez jelentette a moldvai magyarok ismeretanyagára vonatkozó ismereteim első rétegét, ez után következett a hozzáférhető irodalom áttanulmányozása. Ez mintegy másfélezer mű átvezését jelentette, ebből állítottam aztán össze az 1996-ban megjelent Moldvai Magyarság Bibliográfiája című füzetet, ami alapjául szolgált a kolozsvári Kriza János Társaság által 2006-ban kiadott, A moldvai csángók bibliográfia című, 5362 tételt tartalmazó kötetnek. Amikor Gyimesbe költöztem, már a polcomon volt két, Budapesten megjelent, 74 tanulmányt és esszét tartalmazó kötetem, valamint három, a moldvai magyarok hiedelemvilágáról, hagyományos növényismeretéről és állattartásáról szóló monográfiám; a Gyimesben töltött tíz esztendő termése egy már itt befejezett, s a moldvaiak hagyományos szántóföldi növénytermesztését bemutató, valamint egy 36 kisebb-nagyobb írásból álló kötet. Ami sajnos nem éppen sok, de talán mégis mutatja, hogy de facto nyugdíjba – de nem nyugalomba – menetelem után sem ültem ölbe tett kézzel. Pedig nem sokkal Gyimesbe gyökerezésemet követően egy viszonylag szerencsésen végződött – mert nem feje, hanem talpra estem – szerencsétlenség során combnyaktörést szenvedtem, ami hosszú hetekre az ágyhoz, majd hónapokig az ágy széléhez kötött, így az utóbbi 4-5 évben le kellett mondanom arról, hogy fél évszázados moldvai gyűj-

téseim hiányait pótoljam, de így is akadt tennivalóm. Bár Gyimesbe költözésem után megesküdtem, legalábbis magamnak, hogy Gyimes néprajzával nem fogok foglalkozni, mert arra vannak itt élő, nálam felkészültebb emberek. De az effajta eskütel megszegése talán nem főbenjáró, úgyhogy amikor a Lakitelek Alapítvány által szervezett s a Kárpát-medencei magyar etnikai tájegységek értéktáró munkája során Gyimesben is elindult az efféle munka, vállalkoztam annak szakmai irányítására, majd a helybéli Antal Tibor barátommal az abból készülő kötet szerkesztésére. Persze azt sem tudom megállni, hogy néhány kiváló gyimesi tanár, pap, vagy pap-tanár könyvét valahol ne ismertessem, meg ne vállalam el, ha valamelyik gyimesi iskola pedagógusai meghívják egy-egy helyismereti előadásra, vagy mesemondó vetélkedők zsűrizésére.

De fő feladatomnak továbbra is a moldvai magyarok körében fél évszázados munkával összegyűjtött nyersanyagaim feldolgozását és megjelentetését tekintem. Most, a 2019. esztendő végén az utolsó simításokat végzem egy kb. 400 oldalas monográfiámon, aminek költői címe „Az első csóktól az első gyermekig”, a tudományosabb pedig „A párvalasztás, a házasság és a gyermek a moldvai magyarok szokás- és hiedelemvilágában”. Nem tudom még, hol fog megjelenni, valószínűleg Erdélyben akad kiadója. Készen van továbbá egy újabb kötetem, ami 30, az elmúlt öt esztendőben megjelent tanulmányt, recenziót tartalmaz és remélhetően Kolozsváron, a Kriza János Néprajzi Társaság kiadásában lát majd napvilágot.

De még ezzel sem ér véget vállalt szolgálatom. Polcaimon jónéhány kartondobozban sorakoznak az 1966-ban elkezdett moldvai gyűjtéseim még feldolgozatlan cé-

dulái. De ha majd ezeknek is végére járok, itt vannak az 1990 óta több kevesebb rendszerességgel vezetett moldvai és egyáltalában a csángó témában vezetett naplói, s csak arra várnak, hogy valaki meggyőzőn, azoknak emlékforgácsait sem érdemes magammal vinni... hová is? Hát arra a bizonyos túl-világra.

– *Az említett TALÁLKOZÁSOK, amelyek nagy betűkkel íródtak le írásban kérdezett-megválaszolt „beszélgetésünkben”, mely szakmai és érzelmi municiót jelentettek konkrétan Honismeret-szerkesztői, melyet Művelődési Intézeti munkáiban, illetve a Duna-tv műsorainak készítése során?*

– Valóban, az akkori találkozások hozták létre azt a „kapcsolati tőkét”, amire későbbi munkáim – szolgálatom – során építhettem. De hát, ez sem volt előzmények és következmények nélkül. A talán ösztönösnek mondható, ennek megfelelően alkalmi kapcsolatépítésem nyomán, s talán eredményeként valamikor a 60-as és 70-es évek fordulója táján lehetőséget kaptam arra, hogy kéthetes tanulmányútra mehessek a Felvidékre. Ma sem tudom pontosan, hogy ki kezdeményezte, talán Balassa Ivánt sejtethem a háttérben, aki akkor a Magyar Néprajzi Társaság elnöke volt, s azok közé a néprajztudósok közé tartozott, aki nem nézte le, hanem éppenséggel sokra tartotta az önkéntes néprajzi gyűjtők Morvay Péter által szervezett szabadcsapatát. Ösztöndíjat kaptam arra, hogy felkeressem azokat a Felvidéken élő magyarokat, akik valamilyen formában érdeklődtek, sőt vállalkoztak a néphagyomány helyi értékeinek számbavételére, s írásaikkal, együtteseikkel, nyári táboraikkal jeleit adták ebbéli elkötelezettségüknek. Emlékszem, Pozsonyban, a CSEMADOK központjában, Méry Margitnál kezdtem a tájékozódást, akitől címekeket kaptam és megfelelő „használati

utasítást” is, aminek segítségével elindultam és végigjártam – buszszal, vonattal – az akkori Csehszlovákia magyarlakta vidékeit, már ami a két hétbe belefért, de eljutottam Dunaszerdahelytől Galántán és Komáromon keresztül, Rimaszombat, Rozsnyón és Kassán át egészen Királyhelmeig. Nagyszerűbbnél nagyszerűbb emberekkel találkoztam, beszélgettem, barátkoztam, aztán, mint a hógolyóból támadt lavina egyre többekkel és egyre hasznosabb formában kerültem kapcsolatba. A kapcsolatokat nemcsak levelezésekkel őriztem és ápoltam, hanem azzal is, hogy cikkeket kértem tőlük a Honismeret számára. Aztán ha meghívtak, elmentem klubjaikba, táboraikba, vagy csak baráti közösségeikbe, ahol meséltem az erdélyi, s moldvai magyarokról, s ők átélhették azt a szörnyűségesen gyönyörű élményt, hogy nem egyedül szenvedik a kisebbségbe taszított magyarok sorsát. Én pedig szabadabban beszélhettem az erdélyi magyarok gyalázatos és a moldvai csángómagyarok még gyalázatosabb sorsáról, még annál is szabadabban, mint idehaza, ahol bizony nem egyszer kaptam rendőri vagy pártbizottsági figyelmeztetést. Szomorú jutalmam volt ezeken a mátyusföldi, csallóközi vagy gömöri, ungvideki, az erdélyi magyarok helyzetéről szóló előadásaimon, amikor fél füllel azt hallottam, hogy valaki oda-súgja a szomszédjának: „pont, mint nálunk”!

Ezeket a kapcsolataimat nem volt nehéz sem létrehozni, sem ébren tartani, de még kibővíteni sem, amikor 1992 után a Magyar Művelődési Intézetbe kerültem. Első teendőim között három tanulmányutat szerveztem, egyet Erdélybe, egyet pedig a Felvidékre, két helyettesemmel, Beke Pállal és Péterffy Lászlóval, a harmadikra, Kárpátaljára már csak ketten mentünk Beke Palival. Úgy gondoltam, hogy ezek az utak jó alkalmat szol-

gáltatnak majd arra, hogy leendő munkatársaimmal „összerázódjunk”, hiszen én érkeztem a legmesszebről a „hivatalos” közművelődésbe, s fontosnak tartottam, hogy testközelben ismerjük meg egymást. Továbbá, hogy korábbi „kapcsolataim”-mal őket is megismeressem, s legalább ilyen fontos volt, hogy a külhoni közösségek megismerjék az MMI-ben alakuló terveket, s felmérjük, miben várnak, várhatnak segítséget tőlünk, s milyen közös kezdeményezésekben számíthatunk rájuk. Így utólag visszatekintve nyugodt lélekkel mondhatom, hogy útjaink sikeresek voltak, úgy az összerázódás, mint a kapcsolatfelvételek, vagy inkább megerősítések tekintetében. Számomra még külön öröm volt, hogy az Intézethez akkor került Takács Gyula gépkocsivezető személyében, aki korábban szakszervezeti ember mellett szolgált amolyan csicskáként, őszinte, minden tekintetben azonosan gondolkodó barátra is leltem.

Az MMI-ben nem sikerült létrehozni egy külhoni magyarokkal kapcsolatot tartó szervezeti részleget, mert a minisztérium által megszabott költségvetésben a hazai nemzetiségekkel foglalkozó részleget viszonylag bőségesen ellátták státusra és dologi kiadásokra való anyagiakkal, a külhoni kapcsolatokra mindössze egy státust sikerült kivájnunk, s szerencsétlenségünkre a meghirdetett pályázatra egy igencsak ügyefogyott leányt sikerült „beszerezni”, akivel aztán több baj volt, mint haszon. A kapcsolatok ápolása így aztán elsősorban rám maradt, amit ugyan nem bántam, csak éppen nem győztem. De azért a nemzetiségi kulturális autonómiáról Balatonalmádiban, 1994 áprilisában – Beke Pali ötletére – szervezett tanácskozássra a hazai magyarokon kívül 6 hazai nemzetiségből, 6 szomszédból való magyar, hét nyugati ország helyi kisebbségéből való és 2 szomszédos

országból való többségi előadót sikerült szerepeltetnünk. Ez az alkalom is elmélyítette az Intézet és a szomszédos országokban működő magyar közösségek szervezetei közti kapcsolatokat, amiket aztán – Romhányi Andrással együtt – igyekeztünk továbbfejleszteni az igen vékony költségvetési pénzekből, s amit hozzá tudtunk szerezni különféle pályázatokból.

Amikor lemondtam az MMI élén viselt tisztségeről és hamarosan a Duna tv közművelődési „műhelyéhez” kerültem, félállásban folytattam az MMI-ben addig végzett munkámat, amit jól össze tudtam kapcsolni a Duna tv-s tevékenységgel. Akkor már tudatosan gyűjtöttem az információkat a Kárpát-medencében működő közművelődési szervezetekről, amik szinte kivétel nélkül a civil szférához tartoztak, hiszen – néhány erdélyi város művelődési házától eltekintve – állami költségvetésből származó pénzből fenntartott magyar szervezetek gyakorlatilag nem léteztek. Így azonban, a Honismeretben felkínált közlési és a Duna tv-ben való megjelenési lehetőségek „csáberejével” viszonylag könnyen kapcsolatfelvételre, bemutatkozásra, együttműködésre tudtuk készíteni a legkülönbélebb magyar kulturális szervezeteket. A róluk készült katalógusomban százát is meghaladta azok száma, amelyekről tudomásunk volt, s mert a Duna tv-s kollégáim nagyobb érdeklődéssel forgattak róluk egy-egy

műsornyai anyagot, mint teszem azt Kárpátalján vagy éppen Moldvában, hír jött a nyugat-európai országok magyar szervezeteiről is, ami már azért sem volt nehéz, mert a Duna tv egyik alelnökének férje az – akkor még valódi – Magyarok Világszövetségének volt egyik vezetője. Ezt a viszonylag jól, így együtt az egyenkéntinél mindenképpen hatékonyabban működő szimbiózist egészítettük ki aztán Romhányi Andrással a Budakalászon szervezett évenkénti „Kárpát-medencei Közművelődési Civil Szervezetek Fóruma”-val, ami 2000-től évenként háromnapos rendezvényen gyűjtötte össze az érintetteket, esetenként 60-80 résztvevővel, akik sokszor száznál is több szervezetet képviseltek. Ezek az évenkénti összejöveteleken a szakmai munkán és a kölcsönös információcserén kívül – mondanom sem kell – ígéretes elhatározások, máig tartó barátságok is születtek.

Meggyőződésem, hogy az ilyen párhuzamosan futó, egymást kiegészítő tevékenységekkel az ember megsokszorozhatja munkájának eredményességét, nemcsak azért, mert az egyik feladat segíti a másikat, de azért is, mert az egyikben szerzett fáradtságát úgy pihenheti ki a másikban, hogy közben mégiscsak – dolgozik.

Márpedig a 160 esztendeje született Benedek Elek utolsó szavai, amiket a halála előtti pillanatokban írt le, a következők voltak: a fő, hogy dolgozzatok!